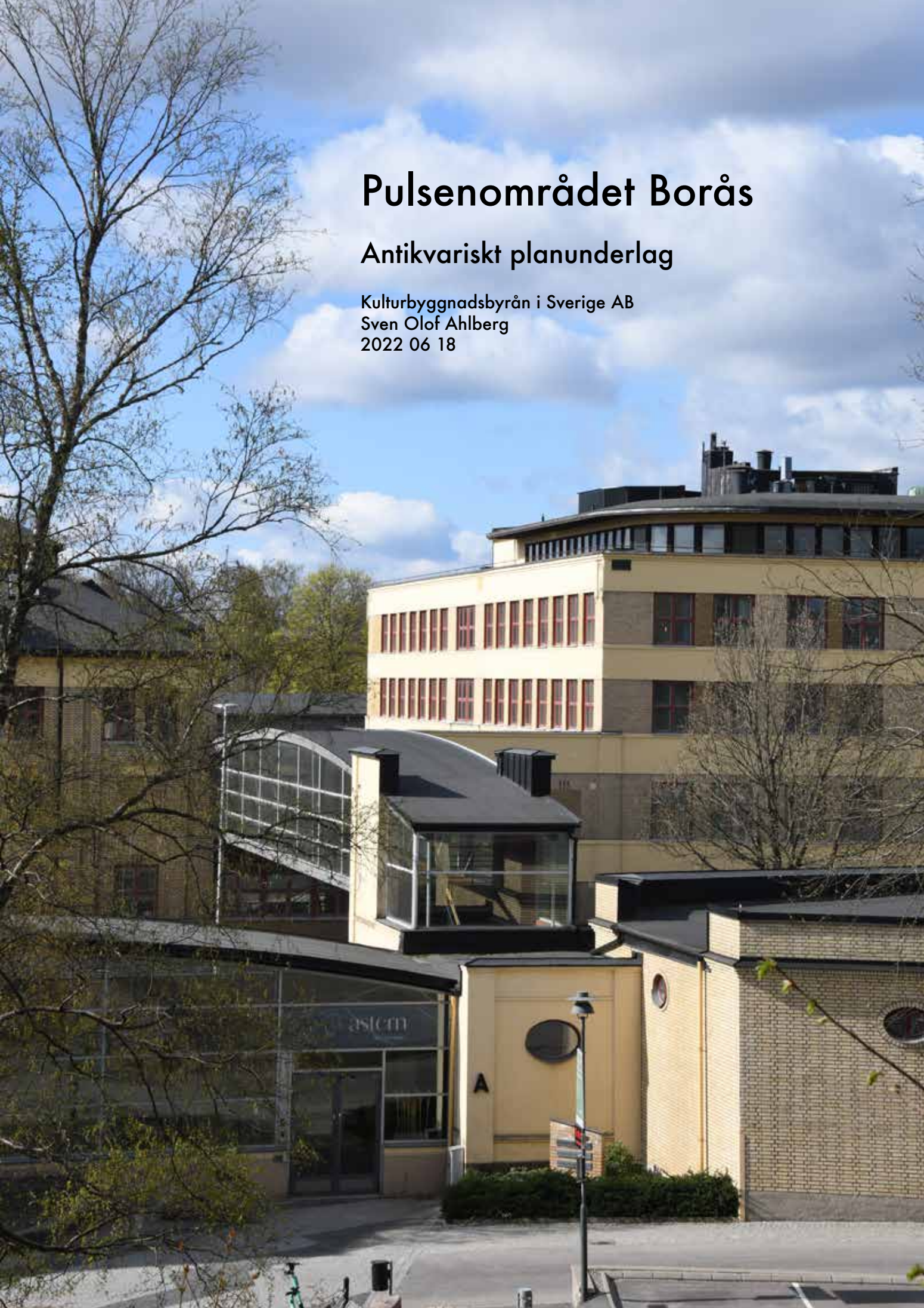

Pulsenområdet Borås

Antikvariskt planunderlag

Kulturbyggnadsbyrån i Sverige AB
Sven Olof Ahlberg
2022 06 18

Framsidesbild: Gyttret av olika takformer, höjder och volymer är särskilt påtagligt då området beskådas på ett visst avstånd. Den variationsrikedom som bildas är ett av de främsta värdena i området och avspeglar industrins verkliga själ – den organiska behovsanpassade framväxten och utvecklingen.

Sista sidan: Industriområdets ursprungliga entré finns kvar som en igenmurad portal i den norra väggen mot trafikleden. Trots att trafiken passerar med hög hastighet och att man knappast hinner uppfatta något av de arkitektoniska kvaliteterna, är såren av tidigare verksamheter väsentlig för upplevelsen av hela området.

Kulturbyggnadsbyrån

Kulturbyggnadsbyrån i Sverige AB
Org.nr.: 559185-5977
VAT: SE559185597701

Saleby Forsa kvarn +46 703971130
531 93 LIDKÖPING so@kulturbyggnadsbyran.se

www.kulturbyggnadsbyran.se Instagram: soahlberg

Kulturbyggnadsbyrån i Sverige AB är ett fristående kunskapsföretag med säte i Lidköping. Verksamheten drivs av bebyggelseantikvarie/fotograf Sven Olof Ahlberg och omfattar rådgivning, utredning samt dokumentation åt statliga myndigheter, länsstyrelser, kommuner, museer och Svenska kyrkan över hela landet.
Ahlberg undervisar regelbundet vid bland annat Uppsala Universitet, Rise betongcertifieringskurser, Chalmers tekniska högskola och Göteborgs Universitet.

Sven Olof Ahlberg är certifierad sakkunnig KUL avseende Kulturvärden K, (cert nr 1053-CFU-2057).

Pulsenområdet Borås

Antikvariskt planunderlag

Kulturbyggnadsbyrån i Sverige AB
Sven Olof Ahlberg
2022 06 18

Innehållsförteckning

Inledning 7

Karaktärsbeskrivning 9
Övergripande karaktär 9
Siktlinjer och stråk 9
Trafikkorridorer 10
Längs Viskan 10
Det gröna 12
Murar och terrasseringar 12
Tidslager 14
Kyrkogårdarna 14
Taklandskap 14

Byggnadsnivå 18
Konferensanläggning (1) 18
Kontor (2) 19
Kontor (3) 20
Kontor (4) 24
Kontor (5) 26
Lager, kontor (6) 27
Lager, kontor, serverhall (7) 28
Lager, kontor (8) 29
Kontor (9) 30
Portvaktstuga (10) 31
Alphydda (11) 32
Stadsträdgårdsmästarebostaden (12) 33

Detaljnivå 34

Kulturhistoriska värden 38

Förslag till skyddsbestämmelser 40

Motstående sida: Vattentornet sett genom den skira vårgrönskan. Tornet tillkom på 1910–talet och har sedan dess varit ett av de viktigaste landmärkena i Pulsenområdet. I den kommande exploateringen av området är det värdefullt om denna del får behålla sin karaktär som riktmärke för de som rör sig till och från centrum.

Av bilden ovan framgår de byggnader som ingår i uppdraget. De är följande: 1. Konferensanläggning – möteslokaler och restaurang, 2. Kontor med viss besöksverksamhet (bank, mäklare m.m.), 3. Kontor, 4. Kontor, 5. Kontor, 6. Lager, kontor, 7. Lager, kontor, serverhall, 8. Lager, kontor, 9. Kontor, 10. Portvaktstuga, 11. Alphyddan, 12. Stadsträdgårdsmästarebostaden. Byggnaderna ägs av Pulsen fastigheter (1-10), Mqvist Bostäder AB 11 och Borås Stad 12. **Bild och benämningar från Borås stad**

Arbetet i denna rapport omfattar de två kvarteren Astern norr om riksväg 40 och Blåklinten söder om samma väg. Den vita linjen markerar det aktuella planområdet.

Inledning

På uppdrag av Michaela Kleman, Plan- och bygglovschef vid Samhällsbyggnadsförvaltningen, Borås stad, har undertecknad undersökt de kulturhistoriska värdena i det så kallade Pulsenområdet i Borås. I bedömningen ingår de två kvarteren Astern och Blåklinten (se motstående sida).

Syftet med uppdraget är att ta fram ett antikvariskt planunderlag till detaljplanen. Underlaget ska *identifiera*, *lokalisera*, *värdera* och *förmedla* värdena som finns i området och hos de enskilda bygganderna. Dock är denna framställning inte en historieskrivning över området. Bakgrunden till industriernas framväxt och områdets utveckling får istället sökas i bland annat skriften: *Industribyggnader i Borås stad*, Borås 1996.

Underlaget ska tydliggöra vilka värden som bör bevaras i området samt i vilken grad olika delar av området tål påverkan i form av förändringsåtgärder. Detta ska sedan, där behov finns, översättas till förslag till planbestämmelser.

Arbetet har utförts i fält genom fotografering och noteringar med en efterföljande analys av de identifierade värdena. Det undersökta området framgår av det övre ortofotot på motstående sida.

Samtliga bilder är tagna av författaren.

Lidköping den 18 juni 2022

Kulturbyggnadsbyrån i Sverige AB

Sven Olof Ahlberg

Karaktärsbeskrivning

Det undersökta området består av flera privata och kommunala fastigheter, genomkorsas av både väg 40 och flera lokalgator samt innehar stora parkeringsytor. I öster angränsar området till Viskan och i norr till S:t Ansgars kyrkogård samt i söder till S:ta Birgitta Griftegård. Beskrivningen av områdets karaktär nedan är uppdelad i ett antal moment där olika företeelser gås igenom var för sig, men även hur de förhåller sig till varandra. Karaktärsbeskrivningen ligger till grund för identifieringen och lokaliseringen av de kulturhistoriska värdena. Beskrivningarna baseras till största delen på bilder med stödjande texter.

I huvudsak utgår bedömningen från analysmetoden som finns i publikationen *The Image of the City* av författaren Kevin Lynch. Här handlar det främst om ett teoretiskt hjälpmedel för att utifrån ett antal grundbegrepp analysera inbördes relationer mellan platser, volymer och enskilda detaljer, men även att identifiera tydliga värden i miljön. Rubriceringen i detta avsnitt följer dock platsens förutsättningar och stämmer därmed inte exakt överens med den teoretiska modellen.

Övergripande karaktär

Det aktuella området kännetecknas av en kluvenhet mellan slutet och öppet, mellan offentligt och privat samt mellan höga och låga områden. Inte minst det senare förhållandet är tydligt där de låglänta delarna längs Viskan är avsevärt lägre än den högsta punkten nära Alphyddans tomt. Känslan av att området ligger i en sänka är även påtaglig då man passerar på väg 40.

Siktlinjer och stråk

I området finns flera markanta siktlinjer och stråk som leder blickarna in i området, längs dess barriärer men även inifrån och ut mot den omgivande stadsmiljön. Linjerna är ofta kopplade till målpunkter i form av bekanta vyer, landmärken i staden eller naturfenomen. Eftersom området ursprungligen har varit helt industrialiserat är slutenheten påtaglig när man rör sig mellan bygganderna, särskilt i söder. Detta till trots är möjligheten att här och där kunna få en utblick mot omgivande stad ett väsentligt karaktärsdrag. Stråken hjälper dessutom till att möjliggöra rörelser till fots och på cykel i området.

Motstående sida:
Ett axplock av vyer från planområdet. Värt att notera är hur bebyggelsen både visar "bredsidan" mot omgivande miljöer, samtidigt som det skapas siktlinjer in i området: det senare på ett sätt som både väcker nyfikenheten och visar på en tidigare sluten del av stadens industrilandskap. Båda värdena är väsentliga att införliva i den kommande bebyggelsen på platsen.

Trafikkorridorer

Få svenska städer förutom Borås har en så centralt belägen motortrafikled genom centrum som riksväg 40. Vägdragningen är en extremt tidstypisk omständighet från efterkrigstidens rekordår, som karaktäriserar hela Pulsenområdet och angränsande delar av centrala staden. Vägsträckningen skär rakt igenom industriområdet på ett sätt som skapar en extremt tydlig barriär, vilken anger förutsättningarna för resten av området.

Även lokalgatorna är barriärer som dock långt ifrån kan mäta sig med riksvägen. Den intensivaste gatumiljön finns i norr med Sven Erikssonsgatans omfattande buss- och biltrafik. Även Nils Jakobsonsgatan som leder under riksväg 40 är flitigt använd av både gående, cyklister och personbilar.

Längs Viskan

Områdets möte med Viskan är i långa sträckor avgränsat med en stenmur av olika karaktärer och åldrar. Muren är olika hög beroende på topografin och i öster, norr om riksvägen, finns den lägst belägna sträckan. Marken används idag som parkering. I anslutning till riksvägsbron saknas stenskoning och här är möte med vattendraget enbart en vegetationsbevuxen slänt. Söder om väg 40 domineras mötet på nytt av stenmurar, delvis integrerade med den bebyggelse som i stort sett löper längs ån ända till mötet med Kyrkogårdsgatan i söder.

Oavsett höjd, ålder och utformning är stenmurarna ett karaktärsbärande element, som inte enbart vittnar om områdets ålder utan även skapar en stadsmässighet i miljön. Dessutom ansluter de väl till vattenrummets utformning inne i centrala staden.

Det går inte att komma ifrån att trafikleden från 1960–talet utgjorde ett sabelhugg i den forna industrimiljön. Vägen separerar effektivt de två kvarteren, tvärt emot vad den tidigare Spårgatan på platsen gjorde. Det som idag är en pulsåder **genom** området var tidigare en kommunikationskorridor **in** i miljön. Detta till trots är dagens riksväg 40 en omständighet att förhålla sig till snarare än ett problem att försöka avlägsna.

Nedan: En av de väsentligaste vyerna för gående i området är vyn mot de bågformade volymerna väster om Viskan. I en kommande omdaning av kvarteret Blåklinten kommer detta motiv att vara centralt för hur tillgängligt och välkomnande området kommer att upplevas. Genom att bevara och utveckla dessa volymer kan kontrasten mellan de i övrigt strikt geometriska byggnaderna mjukas upp och skapa en separat identitet för platsen. Kontakten med vattnet är dessutom en av de värdefullaste omständigheterna på just denna plats, vilket bör tas tillvara både plats-och stråkmässigt i den nya planen.

Det gröna

Vegetationen är påtaglig inom och i anslutning till Pulsenområdet. Stadsparken i norr och de två begravningsplatserna tillför rikligt med grönska, vilket delvis sipprar in även i det före detta industriområdet. Mest påtagligt är vegetationen längs Viskan och i norr vid den nuvarande hundrastgården. Grönskan är ett viktigt inslag i miljön och skapar en barriär mot riksvägen, samt hjälper även till att hantera den höga ljudnivån från trafiken. Sett ur ett kulturmiljöperspektiv är dock grönskan helt främmande i den forna industrimiljön. Normalt behövdes där alla ytor till byggnader av olika slag, vägar, järnvägar och upplagsplatser.

Murar och terrasseringar

I det delvis kuperade området är terrasseringar av olika slag ett vanligt förekommande inslag. Efter år av schaktningar, ombyggnader, utvidgningar av industriverksamhet och hantering av trafikflöden finns ett otal varianter av stödmurar, slänter, skärningar etc. i alla delar av miljön. Oavsett om de är byggda av natursten, gjutna i betong, utgörs av gräsbevuxna slänter eller rasbranter ned mot ån är de viktiga inslag i området. Murarna och nivåskillnaderna skapar rumsligheter och gränser som inte ska underskattas i helhetsbedömningen.

Det gröna inslaget är påtagligt på båda sidor av trafikleden. Bilden ovan visar vyn från stadsparkens högsta del in mot kvarteret Astern. På motstående sida visas exempel på de olika typer av terrasseringar och murar som finns i området. Naturstenspartierna är väsentliga för områdets identitet och ska om möjligt tas med in i den kommande exploateringen, som ett historiskt vittnesbörd om hur hela området har nyttjats maximalt.

Tidslager

Ett organiskt framvuxet industriområde som konverterats till nya verksamheter över lång tid, är ett gytter av olika tidslager eller årsringar. Förändringarna och adderingarna vittnar om olika verksamheter, estetiska ideal, funktioner samt den material- och byggnadstekniska utvecklingen. Alla dessa emellanåt subtila spår är väsentliga för ett områdes karaktär och definierar inte sällan upplevelsen av en viss plats. Det är dock inte ovanligt att de oftast små och ibland svårlästa detaljerna, som tillsammans är essensen i en miljö – gradvis förändras och raderas, vilket påverkar upplevelsen av området. Det är därför av stor vikt att slå vakt om detaljeringsgraden i varje del av omdaningen av platsen.

Kyrkogårdarna

Planområdet angränsar till två gravplatser av lite olika karaktär och ålder. S:t Ansgars gravplats i norr är äldre, har därmed en tydlig kvartersstruktur och är försedd med karaktärsfulla gravvårdar. S:ta Birgittas Griftegård i söder är yngre, mer sluten och separeras av en djup skärning för Kyrkogårdsgatan ned mot Viskan. Oavsett ålder och placering ger gravplatserna en dimension till platsen som inte ska underskattas. Det lugn som råder innanför staket och häckar är en nödvändig paus i stadsvävens rytm, och man kunde önska att dessa platser på ett kontinentalt sätt kunde utnyttjas bättre för passager inom och genom området.

Taklandskap

Eftersom åtskilliga av bygganderna ligger lågt belägna längs Viskan eller längs kanterna på riksväg 40, finns goda möjligheter att ta del av det intrikata taklandskap som särskilt finns i kvarteret Blåklinten. Olika generationer av industri- och kontorsbyggnader har här skapat ett gytter av takvinklar, höjder, material och terrasser som tillsammans bildar ett av områdets tydligaste karaktärer.

Planområdet angränsar till två begravningsplatser, vilket skapar speciella förutsättningar. Kontrasten mellan den högintensiva stadsmiljön med trafikleden i fokus och kyrkogårdarna kan upplevelsemässigt knappast bli större. Balansen mellan lugnet och intensiteten är ett viktigt värde som bör utvecklas i den nya planen.

Två exempel på de tidslager som finns överallt i området. Byggnaderna har kontinuerligt anpassats för verksamhetens behov genom ändringar, tillägg och helt nya funktioner – allt läsbart för den initierade. Kontrasten och samspelet mellan dessa tidslager är väsentliga för områdets identitet. Det är därför ett krav i den kommande planen att skydda olika tiders formmässiga uttryck. För ett framgångsrikt resultat är detaljerna minst lika viktiga som helheten.

Nedan: utsikten från gångbron domineras av trafikleden men skapar dessutom möjligheter att ta del av området från en annorlunda vinkel. Genom att utveckla denna passage till en mer central funktion för hela området, kan Pulsenområdets värden ökas och tillgängliggöras.

Ett uppslag bilder som visar på taklandskapets stora variation där material, former, tidlager och grönska blandas till ett intressant och mycket värdefullt inslag i planområdet. Variationerna i volymer och nivåer är ett av områdets viktigaste värden och i den kommande förtätningen bör detta hanteras med omsorg, gärna kompletterat med nya nivåer och former men med en respekt för det som redan finns på plats. Fönstrens former, kulörer, placering och variationsrikedom är ytterligare ett värde att ta vara på. En enhetlig färgsättning och uniformering av formspråket skulle inte vara till områdets fördel. Detta är väsentligt att reglera i den kommande detaljplanen. En publik verksamhet i den forna personalmatsalen på toppen av en av byggnaderna skulle dessutom åtminstone sommartid skapa en ny "takbarsmöjlighet" centralt i området, och samtidigt skapa en ny utsiktspunkt över taklandskapet (bilden överst på denna sida).

Byggnadsnivå

I övergången från de stora dragen ned till betraktandet av enskilda byggnader kan man konstatera att det är minst lika stor variation i denna skala som på den generella nivån. Byggnaderna är av kraftigt varierande storlek, ålder och utförande samt har haft skiftande verksamheter över tid. Nedan beskrivs de olika byggnaderna var för sig i den mån det är möjligt beroende på om de är ihopbyggda till större komplex eller inte. Siffrorna i parentes efter respektive rubrik relaterar till beskrivningen i inledningen av rapporten.

Konferensanläggning (1)

Konferensanläggningen består av i huvudsak två magasinsvolymer från 1922 och 1941, som är sammanfogade till en helhet genom adderingar och ombyggnader. Komplexet är dessutom ihopbyggt med både kontoret (2) och gångbron över riksväg 40, vilket gör denna del till en nod i området. Entrén är placerad i förbindelsebyggnaden där även trappan och hissen upp till gångbron är tillgängliga under dagtid. I det gamla magasinet finns områdets restaurang, vilket förstärker anläggningens betydelse i hela Pulsenområdet.

Konferensanläggningen är en låg tegelvolym som med sin krökta fasad i söder är en udda skapelse i området. Anläggningen är kopplad till resten av byggnaderna i Astern genom en senare tillkommen, till stor del glasad entrévolym, som även är kopplad till gångbron över trafikleden med ett trapp- och hisstorn. En liten bit av det tidigare omfattande spårsystemet finns kvar på den svårutnyttjade kilen mot riksvägen.

Mot norr är entrépartiet i glas en barriär som både visuellt och akustiskt dämpar intrycket av trafikleden. I den södra delen av komplexet finns en parkeringplats, som är det första som möter en besökare till området.

Kontor (2)

Pulsenområdets verkliga landmärke återfinns i denna f.d. spinneribyggnad från 1885 vars vattentorn från 1916 visserligen inte är en originaldetalj, men som inte desto mindre syns över hela omgivningen. Byggnaden har förändrats i flera steg bland annat redan 1892 då en omfattande brand ödelade hela interiören. Den senaste insatsen bestod i en helt ny fasad mot riksvägen, de nya takkuporna och en ny entrédel i tegel (nedersta bilden). Byggnaden är länkad till konferensdelen och därmed även till gångbron över vägen. Den rytmiskt upprepade fönstersättningen och de förhållandevis stora fönsteröppningarna vittnar om byggnadens industriella arv. Volymen är tillsammans med byggnaderna längs riksvägen centrala i förståelsen av industriområdets uppbyggnad, storlek och utveckling.

Byggnad 2 är möjligen den mest ikoniska industribyggnaden i hela Pulsenområdet. Till stor del beror detta på den klassiska industribyggnadsarkitekturen, som domineras av symmetrisk fönstersättning med stora glasytor för maximalt ljusinsläpp. Även det produktionstekniskt viktiga vattentornet är en av områdets viktigaste identitetsmarkörer. Den senare tillkomna entrédelen närmast i bild till vänster har en avvikande kulör, men en form som anknyter till gavelmotivet på huvudbyggnaden. Byggnaden bör skyddas i sin helhet i den kommande detaljplanen.

Byggnad 2 är en av de viktigaste volymerna på området. Den i stort sett solitära industribyggnaden har ett typiskt 1800–talssnitt trots ödeläggelse genom brand och en rekonstruerad vägg mot trafikvägen. Det senare tillkomna vattentornet är numer en av de viktigaste identitetsmarkörerna i hela Pulsenområdet och syns väl från bland annat centrala staden samt för trafiken längs väg 40.

Två sentida tillägg är dels gångbron över trafikleden (ovan) och den nya tegelväggen i söder. Väggen är en rekonstruktion som tillkom efter rivning av en volym som sträckte sig nästan ända fram till riksvägen. Avvikelsen i teglets kulör och den vertikala skarven vid hörnet avslöjar tillägget. Fönstrens placering och utformning följer dock den ursprungliga byggnadens formspråk och för den oinvigde kan det därför vara svårt att avkoda tillägget. Gångbroar har under lång tid använts i industrimiljöer för att förbinda olika byggnader med varandra och inte minst underlätta logistiken och flödena i produktionen. Dagens gångbro har en likande funktion med då enbart för transport av personer. Förbindelsen är öppen för allmänheten under dagtid och är därmed en viktig förbindelselänk över väg 40. Brofunktionen bör bevaras i den kommande omdaningen av området.

Kontor (3)

Kontorsbyggnaden sydväst om riksvägen är en sammansatt volym där flera generationer huskroppar samsas inom det som idag är hjärtat i Pulsens verksamhet i området. Byggnaden uppfördes som råvarumagasin och transformatorbyggnad under tidigt 1900–tal som en tvåvåningsvolym med vind. Den ursprungliga fönstersättningen är fortfarande synlig mot riksvägen. Förbindelsegången av tyskt snitt med synliga fackverkskonstruktioner av stål tillkom samtidigt som huvudbyggnaden. Gången är en identitetsmarkör som både vittnar om den industriella karaktären på området och den tidens byggnadsteknik – starkt påverkad av rationalism och förebådade den funktionalism som senare kom att kännetecknа delar av komplexet. Byggnadens nuvarande höjd tillkom 1930 då två våningar adderades samtidigt som byggnadskroppen längs riksvägen förlängdes västerut. Den nuvarande funktionalistiska fönsterindelningen mot främst gården tillkom 1937, vilket i stort har satt prägeln på den nuvarande byggnaden. Takrestaurangen för arbetarna tillkom 1943 och med sin vidhängande terrass är den ett utmärkt tidsdokument från tiden.

På detta uppslag visas en handfull bilder av byggnad 3 som med sin L-form avviker från resten av volymerna i planområdet. Längs riksvägen är ett stort antal fönster igenmurade, vilket ger ett både dystert och extremt slutet intryck. In mot gården är däremot känslan en helt annan med funktionalistiska stora fönsterpariter av närmast amerikanskt snitt.

På toppen av byggnaden finns en takterras i anslutning till personalmatsalen och i passagen i öster finns den stilfulla och industriellt mycket typiska gångbron med stomme av stålfackverk. Båda detaljerna är väsentliga för intrycket och upplevelsen av miljön samt bör skyddas i planarbetet. Även gavelmotivet mot riksvägen är viktigt för områdets identitet och bör hanteras med varsamhet.

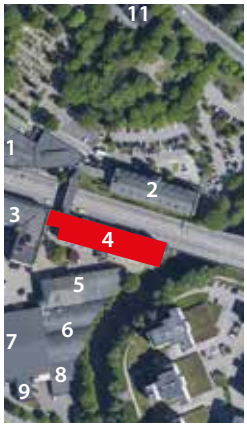

Kontor (4)

Längs riksväg 40 finns en lång kontorslänga som ursprungligen uppfördes som kontors- och lagerbyggnad 1915. Volymen har fyra våningar och bildar tillsammans med den senare adderingen i öster (1943) en kompakt barriär mot vägen. Komplexet domineras idag av den torndel som finns i öster, vilken även utgör områdets identitet tillsammans med vattentornet på byggnad 2. Spåren efter den ursprungliga fasadutformningen med entréport in till fabriksområdet är fortfarande synliga i bottenvåningen mot norr. Denna del domineras dock helt av trafiksäkerhetsåtgärderna med betongmur och navföljare monterade nästan intill fasadliv. Läget mot norr gör även att fasaderna är i skugga stora delar av dagen, vilket i sin tur tonar ned fasadens visuella betydelse i området.

Byggnad 4 är komplex med olika generationer till- och ombyggnader som bland annat avspeglas i olika fasadutformningar, igenmurad originalentré, rikligt varierat taklandskap och torndelen i öster vid mötet med Viskan. Den långa byggnaden uppvisar olika ansikten mot vägen och mot innergården. Slutenheten är påtaglig mot norr där de symmetriskt placerade fönstren bildar horisontella band längs fasaden. In mot gården är variationen däremot större med trapphus, portar, valv och den karaktärsfulla gångbron i söder. I öster är den modernistiska torndelen med sin takterrass ett landmärke för trafiken längs riksvägen. Hela komplexet är mycket värdefullt för upplevelsen av helhetsmiljön och i den kommande planen bör alla fasader skyddas mot vidare förändringar. Detta gäller både de delvis mönstermurade tegelväggarna och originalfönstren. Även de kvarvarande trädörrana är väsentliga och bör skyddas.

Kontor (5)

Byggnad 5 är en före detta industribyggnad, ursprungligen uppförd 1916-17, med delvis bevarade originalfönster mot norr. Byggnadskomplexet är tämligen välhållet bortsett från den västra gaveln där olika anpassningar till mötande volymer har ägt rum. I öster finns en mindre garagebyggnad från 1933. Trots förändringarna som skett med fasaderna är denna byggnad en av de mest välbevarade volymerna från tidigt 1900–tal på hela området. Bland annat har fönstren bevarade originalglas, vilket skapar en speciell känsla när man rör sig längs fasaderna. Byggnaden skapar dessutom ett avsmalnande rum ned mot vattendraget, vilket i sin tur ger möjlighet till oväntade in- och utblickar i det inre av den före detta industrimiljön.

Byggnad 5 är en intressant volym som ligger mitt i kvarteret söder om riksvägen. Trots flera olika generationer tillbyggnader finns mycket av den ursprungliga känslan kvar där de spröjsade fönstren på våning två och tre är mycket viktiga för upplevelsen av den kilformade gårdsmiljön. Även gavelmotivet mot öster är en rest efter den ursprungliga byggnaden som även var försedd med samma typ av arkitektonisk utformning på motstående gavel. Hela byggnadens exteriör bör skyddas så att den kan bevaras i nuvarande utseende. Möjligen med en justering av fönstrens utformning och kulör, vilket dock måste göras efter noggranna undersökningar.

Lager, kontor (6)

Märkligt nog är denna byggnad bland de äldsta i området. Sannolikt finns resterna av den första industrianläggningen från 1870–talet integrerad i nuvarande byggnad. Dagens karaktäristiska bågformade tak tillkom 1943 och då sträckte sig byggnaden ända fram till Viskan. Den karaktärsfulla stenmuren längs vattnet är grundkonstruktionerna till den äldre fasaden. Idag är de välvda taken och de underliggande limträbågarna två mycket centrala kulturhistoriska värden i området. Exponerbarheten längs Viskan är utmärkt och i en framtida exploatering är det väsentligt att dessa värden tas tillvara.

Den långa svepande fasaden i gult tegel som följer radien längs Viskan är ett verkligt kännemärke för Pulsenområdet. Detta gäller inte minst för de gående och boende på östra sidan av vattnet. Byggnaderna är väsentliga för områdets identitet och bör bevaras till sin yttre form. Även om de bågformade taken inte är riktigt lika karaktäristiska som de ursprungliga sågtandstaken, är dessa volymer centrala i den kommande omvandlingen i kvarteret Blåklinten. Remsan mot vattnet var tidigare bebyggd och stenmuren är en rest efter grunden till den ursprungliga byggnaden. Området kan möjligen breddas och utnyttjas som ett stråk längs vattnet.

Lager, kontor, serverhall (7)

Pulsenområdets mest slutna byggnad uppfördes 1967 och inhyste till att börja med produktion på övervåningen och lager i bottenplan. Hallbyggnaden är mycket flexibel med öppna golvytor som kan inredas efter behov. Placeringen i Pulsenområdet är central och trots den slutna exteriören är byggnaden viktig för förståelsen av den industrihistoriska utvecklingen. Det gula fasadteglet ansluter dessutom väl till områdets arkitektoniska formspråk.

T.v.: En bild från ovan som visar byggnadens stora yta och centrala placering i kvarteret Blåklinten.

Nedan: Volymen ligger i souterräng, vilket skapar ett speciellt förhållande mellan de långa fasadpartierna och den lutande marknivån. Vid en omdaning av miljön kan denna byggnad var nyckeln till ett intressant samspel mellan nytt och gammalt, vilket gör att åtminstone fasaderna bör bevaras.

Fasaden mot väster har flera öppningar som har tillkommit efter det att byggnaden uppfördes.

Lager, kontor (8)

Byggnad åtta är en låg volym som är inklämd mellan den stora hallbyggnaden i väster och Viskan. Även denna byggnad är uppförd under senare delen av 1960–talet i gult fasadtegel, liksom flera andra samtida hus på området. Lagret är tämligen intetsägande och drunknar visuellt helt gentemot omgivande byggnader både på grund av sin storlek och det nedtryckta läget vid vattnet.

Lite i skymundan och i skuggan av den stora lagerbyggnaden från 1960–talet finns denna låga byggnad som är ett lager, kontor och entré till det inre i komplexet. Värdet är ytterst begränsat och platsen bör kunna användas mer effektivt i den kommande planen. Närheten till Viskan ger denna del av området en viss särställning som dock har ett stort värde sett till hela kontexten.

Logistikyta, lastbrygga, avfallshantering och parkering tillsammans med stora fläktaggregat på den viktigaste platsen mot vattnet är en inte helt sympatisk kombination av funktioner. Det är dessutom denna vy som gående längs stigen mellan vattendraget och begravningsplatsen möter då de har korsat Kyrkogårdsgatan. Platsen borde kunna utnyttjas avsevärt mycket bättre.

Kontor (9)

Den något udda och ologiskt placerade byggnaden i slänten längs Kyrkogårdsgatan är en rest från en tidigare garage- och verkstadsbyggnad från 1939. I samband med bygget av den stora hallen (7) kortades längan av till nuvarande volym. Tillsammans med den närbelägna lagervolymen (8) bildar denna byggnad en tämligen anonym ensemble, som kommer helt på undantag jämfört med de stora industribyggnaderna längs riksvägen.

Vissa byggnader upplevs som ganska intetsägande, vilket är fallet med denna kontorsvolym. Trots att den har sitt ursprung i 1930–talet kan den hanteras tämligen osentimentalt i den kommande planen.

Portvaktsstuga (10)

Den ursprungliga fabriksentrén vid den gamla entrégatan Spårgatan flyttades in till Nils Jakobsonsgatan, då riksvägen drogs längs sin nuvarande sträckning. Tegelbyggnaden uppfördes år 1967 som en ny entré eller vaktkur. Trots den lilla skalan är byggnaden väsentlig för berättelsen om områdets utveckling, som indikator på en av konsekvenserna av öst-västledens framdragning samt som markör för den mycket viktiga entréfunktionen.

Områdets minsta, men inte minst värdefulla byggnad är vaktkuren från 1967. Alla industrier har i alla tider varit noga med vem som kommer in på själva fabriksområdet och vakten var därför en mycket central funktion i anläggningen. Värdet är främst symboliskt, vilket bör tas med in i den nya miljön. Möjligen kan kuren ges en ny funktion som till exempel berättar något om områdets historia.

Alphyddan (11)

Den imposanta villan i blandstil med influenser från tidens vurm för både det fornnordiska som från engelska och amerikanska villor byggdes 1895 åt dåvarande disponenten Albert Evers. Villan uppfördes på en plats som i slutet av 1800–talet hade ett lantligt läge i stadens södra utkant. Tomten inramas i norr med en distinkt naturstensmur och angränsar i väst till begravningsplatsen. Byggnadens karaktäristiska men särpräglade arkitektur ger den en särställning inte enbart i planområdet utan även i de närmaste omgivningarna, vilket ger den högt bevarandevärde.

Alphyddan ritades av arkitekt Lars Kjellman som även låg bakom ett stort antal andra byggnader i Pulsenområdet och centrala Borås. Den valda utformningen på villan är en kombination av olika influenser, vilket resulterat i en historiserande blandstil. Byggnadens form och placering gör den till både en identitetsmarkör och en upplevelse i sig, särskilt tillsammans med den vegetationsrika samt kuperade tomten.

Stadsträdgårdsmästarebostaden (12)

På platsen för det nuvarande badhuset i stadsparken fanns tidigare en stadsträdgårdanläggning med växthus och odlingar. Tjänstebostaden för stadsträdgårdsmästaren finns fortfarande kvar och ägs idag av Borås Stad. Villan från ca 1900 har en karaktäristisk panelarkitektur och är fortfarande belägen på sin ursprungliga plats vid mötet mellan Viskan och Sven Eriks-songatan. Denna rest efter det förra sekelskiftets bebyggelse i centrala stadens dåvarande utkanter är mycket viktig ur historiskt perspektiv och ska hanteras med stor varsamhet.

Trädgårdsmästarebostaden kommer i en framtida exploaterad stadsdel att få ett framträdande läge, där kopplingen mellan det nya och gamla accentueras i en punkt. Läget in mot staden och den långa siktlinjen som finns längs Viskan, bidrar till att villan sannolikt kommer att bli den visuella angöringspunkten för gående inifrån staden mot Pulsenområdet. Det är därför av stor vikt att byggnaden skyddas i detaljplanen och att den inte göms bakom nya byggnadsvolymer.

Detaljnivå

Vid en närgången granskning av olika material, möten och konstruktionsdetaljer i Pulsenområdet framkommer en mycket stor variation, som bidrar till upplevelsen av helhetsmiljön. De olika spåren är tidsmarkörer och ingår som en väsentlig del i begreppet *tidslager* eller *årsringar*. En stor del av berättelsen om områdets tillkomst och utveckling handlar därför om textur – ytor – kulörer, öppningar och kontraster mellan ljus och skugga. På de följande uppslagen visas exempel på dessa företeelser. I detta sammanhang går det inte att nog understryka vikten av noggrannhet i bevarandet och tillförandet av detaljer i olika former. Endast genom varsamhet och balans kan den kvarvarande känslan behållas och utvecklas.

Många av byggnaderna i Pulsenområdet har tegelfasader med påkostade och estetiskt tilltalande utformning, allt från mönstermurningar till valv samt utkragningar. Teglet kontrasteras på många håll med slätputsade band och partier, som både är ursprungliga och senare tillkomna. En hel del av värdet i området ligger i materialvalet och det samlade intrycket av tegelarkitekturen.

I all industribebyggelse där produktion har förekommit var strävan efter att släppa in så mycket dagsljus som möjligt styrande för utformningen och placeringen av fönstren. Olika tiders tekniska lösningar har därmed gjort avtryck i exteriörerna på ett sätt som delvis gör att man kan läsa byggnadernas ålder och utveckling med hjälp av fönstren. I området finns det sena 1800–talets spröjsade bågar med blåst eller valsat glas, via funktionalismens fönsterband, fram till moderna tillägg där det helt plana floatglasets själlösa yta ter sig närmast dött i jämförelse med de äldre glastyperna.

Även dörrarna och portarnas utformning och detaljer är väsentliga för upplevelsen av området. I takt med att allt fler av träkonstruktionerna har ersatts med moderna aluminium- eller stålpartier, blir de kvarvarande detaljerna mycket viktiga för den historiska kontinuiteten. Vid en planreglering av området är det därför avgörande att de kvarvarande originaldetaljerna skyddas.

Vissa av spåren efter industriell verksamhet är tydliga, andra mer subtila. I läget för nuvarande riksvägen fanns tidigare Spårgatan med järnvägsspår, lokalgata och entréer till både fabriksområdet i stort och till magasinen i kvarteret Astern. Idag återstår endast en liten rest av järnvägsspåren, placerat i ett undanskymt läge närmast trafikleden. Även murar och grundkonstruktioner runt om i området vittnar om äldre byggnaders placering och den organiska omdaningen av området.

Kulturhistoriska värden

Bedömning av kulturhistoriska värden är till viss del alltid en subjektiv process där de inblandade har sina erfarenheter och kunskaper att luta sig emot. För att råda bot på något av detta brukar värdena delas in i olika huvudgrupper som beskriver olika fält av bedömning. Nedan följer en beskrivning av de mest framträdande värdena i området med bedömningsgrunderna markerade med fet stil.

De kulturhistoriska värdena i det före detta industriområdet finns på båda sidor av riksväg 40 och består i den stora skalan av de olika byggnadsvolymernas placering i landskapet relaterat till flöden av råvaror, energi samt arbetskraft. I detta **systemvärde** finns även kopplingen till resten av staden, till ån Viskan samt till de omkringliggande arbetarbostäderna.

Även de **gröna värdena** i stadsmiljön är påtagliga inom området. Detta framkommer tydligast i anslutning till de båda begravningsplatserna, vid övergången till stadsparken i norr samt vegetationen längs vattendraget. Under den aktiva industriperioden var dock växtlighet en sällsynt företeelse eftersom de ytor som användes normalt var helt befriade av denna typ av inslag. Istället användes alla öppna ytor till logistik av olika slag samt till expansion med nya volymer när så behövdes.

Ur ett landskapsperspektiv finns även åtskilliga spår efter olika typer av murar och terrasseringar i området. Murarna i natursten vittnar om den ambition som lades ned på att lösa variationerna i terrängen, men även i vikten av att skapa ett erosionsskydd längs Viskan. Sammantaget utgör de olika natursstensmurarna ett viktigt **identitetsvärde** i området, vilket dessutom återspeglas i byggnadernas socklar och grundläggning.

Som exponent för den omfattande textilindustrin i Borås finns även ett **pedagogiskt värde** där berättelsen om verksamheternas utveckling, organiska framväxt och skiftande tekniska krav har avspeglats i själva byggnaderna. Att området är det äldsta industriområdet i Borås enligt en äldre inventering (*Industribyggnader i Borås Stad, 1996*) förstärker ytterligare inte bara detta värde utan även bedömningen av helheten. Idag är visserligen stora delar av de stödjande byggnadsvolymerna i form av magasin, skjul, panncentraler, skorstenar, plank, transportsystem etc. rivna, vilket gör att avkodningen av platsen kräver vissa förkunskaper. Inte desto mindre är detta värde grunden för förmedlingen av områdets historia och identitet, vilket gör det till en av

de viktigaste i området.
Trafikanterna på riksväg 40 möter området främst upplevelsemässigt genom den sänka som bildas vid bron över Viskan. Platsen accentueras dessutom genom de tornliknande byggnadsvolymerna där Pulsenområdets identitet signaleras i vattentornet på byggnad 2 och genom stora skyltar i öster och väster samt i gångbrons utformning. Med tanke på det stora antalet trafikanter som passerar längs riksvägen varje dygn, är dessa **identitetsmarkörer** väsentliga för medvetandegörandet av platsen även i ett avsevärt större perspektiv än staden Borås. Möjligen är det med tanke på detta till och med positivt att vägen ligger just där den ligger, trots att den upplevs som ett lokalt distraktionsmoment.

Ett ytterligare övergripande värde är de **industrihistoriska** aspekterna på området. De kvarvarande byggnaderna representerar olika faser i den industriella utvecklingen ända från de första trevande stegen på 1800-talet fram till dagens IT-miljöer. Även dessa värden kräver viss förkunskap för att kunna identifieras. Här är dock nyckeln till informationen att kunna läsa fasadernas utformning med konstruktionslösningar, fönsterplacering, slutenhet kontra öppenhet, portarnas och dörrarnas placeringar samt de logistiska spåren i omgivningarna. Allt kompletterat med en identifiering av de övergripande **arkitektoniska värdena** i området.

På lägre nivå finns stora värden i enskilda volymer både på grund av dess ålder och utseende samt placering i landskapet till exempel byggnaderna 2,3,4, 6, 11 och 12. Detta byggnadsvärde kan delas upp i **identitet, funktion, material, utformning, ålder och miljöskapande värden.** Variationen mellan de olika byggnadernas volymer men även detaljer är i sig ett värde som ska beaktas. Exempel på detta är: Trädgårdsmästarebostadens träkonstruktion och panelarkitektur, Alphyddans schweizerstil, industrivolymernas massiva tegelkonstruktioner med stringenta fönsterplaceringar, teglets gula kulör, åtskilliga kvarvarande originalfönster och -dörrar samt årsringarnas läsbarhet. Alla dessa värden utgör tillsammans områdets identitet, vilket bör vara kärnan i den kommande planens skyddsbestämmelser.

> *Vid en omdaning är det väsentligt att inte detaljerna och de stora dragen förvanskas, eftersom summan av dessa är grunden för upplevelsen av området.*

Förslag till skyddsbestämmelser

Här kommer en redovisning av de värden som identifierats sammanfattade i en färgkodad plan. Kodningarna kan upplevas som grova, men ska ses som ett planunderlag och en vägledning i hur områdets nuvarande värden kan tas med in i ett detaljplaneskede.

Utöver de värden som visas på kartan är ursprungliga fönster, dörrar, fasader av tegel, mönstermurningar och terrasseringar med stenmurar väsentliga för upplevelsen och bör därmed skyddas i den kommande detaljplanen.

Högsta bevarandeklass, bör bevaras utan större ingrepp. Centrala för upplevelsen av området.

Mellan bevarandeklass, kan påverkas genom att delar sparas och vissa delar rivs.

Lägsta bevarandeklass, kan ersättas med liknande volymer i nytt utförande.

Bevarandevärda fasader, möjligen även den stora ytan under de spännarmerade takstolarna.

Volymer utan kulör: fritt val. Kan ersättas, rivas eller omformas.

Gröna stråk med stora värden.

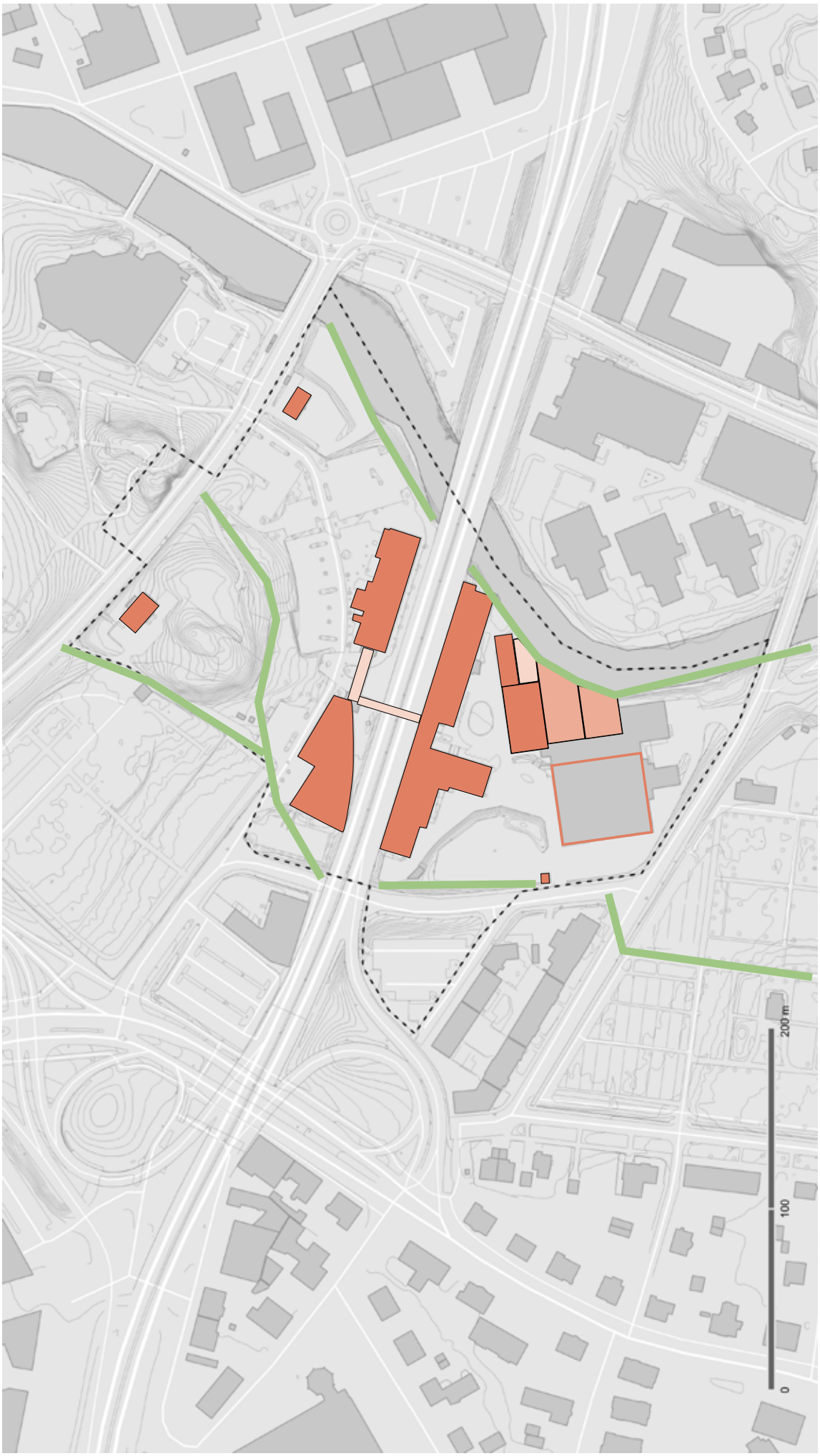
200 m
100
0